

Bestemd voor binnenlands gebruik

De invloed van de vrouwen- en mensenrechtenbeweging op het debat en de aanpak van gendergerelateerd geweld¹

Renée Römken

SOC 12 (3): 295–319

DOI: 10.5117/SOC2016.3.ROMK

Abstract

Intended for domestic consumption. On the influence of women's and human rights movements on discourse and measures in the field of violence against women.

In the field of international human rights, we currently face a paradox. Even with regional human rights instruments like the *European Convention of Human Rights*, or the recent *Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence* (Istanbul Convention) many Dutch consider human rights mainly as intended for foreign consumption. In the field of violence against women this creates a stark contrast between national and international developments. In this inaugural speech, delivered on the occasion of the acceptance of the first Chair on *gender based violence* at the University of Amsterdam, several of the core issues in the social and legal debate on gender based violence are explored.

The women's movements in the 1970s have been writing history when violence against women was reframed as a political concern instead of a personal problem. The recognition that the epidemic proportions of violence against women worldwide, regardless of culture, are both cause and effect of gender-based inequalities, was underlying this paradigm shift. The call on governments was to take measures against violence and simultaneously to address wider inequality concerns. Both social discourse and policy and legal measures in the 1980s and 1990s were resting upon these premises.

In the new millennium, this very paradigm shift has become the subject of increasing debate in the Netherlands. Three intersecting counter-narratives on violence against women have evolved: *minimization*, *culturalization* (foregrounding violence against women in migrant muslim communities) and

gender neutralization (foregrounding the domestic victimization of men by women in native white Dutch communities). These discourses have entered policy research and policy measures, as reflected in current social support structures as set up by local authorities. The net effect implies a de-politicization of violence against women since the recognition that violence against women is a form of discrimination is considered neither relevant nor valid anymore.

It is argued that these narratives illustrate a profound ambiguity that entered public Dutch discourse and policies. This ambiguity has become more manifest with the Netherlands ratifying the Istanbul Convention early 2016. This human rights convention unambiguously frames violence against women as a form of gender based discrimination, requiring a coherent gender sensitive set of policy and other measures. In recent years, jurisprudence of the European Court of Human Rights, has increasingly underlined the discriminatory nature of domestic violence and how it obliges states to specifically address women's needs when victimized by their partner or ex-partner.

It is concluded that two crucial questions deserve more attention in research. What is the impact of the tendency to minimize severity and gender neutralize domestic violence against white women, while selectively culturalizing violence against migrant women? A more fundamental question concerns the meaning and impact of binding international human rights law, when on a national level the relevance of gender to understand violence against women is contested.

Inleiding

De Engelse taal kent de uitdrukking *the elephant in the room*: een al te aanwezig probleem waar niemand het over wil hebben.² Het centrale onderwerp van deze inleidende – gendergerelateerd geweld – heeft alle kenmerken van zo'n olifant. Sinds de jaren zeventig van de vorige eeuw wordt onderkend dat geweld tegen vrouwen *onder ons* is als een maatschappelijk probleem. Met de opkomst van de vrouwenbeweging en de oprichting van het eerst Blijf-van-mijn-lijf-huis in Amsterdam in 1974, werd duidelijk dat het om een omvangrijk probleem gaat. Hoewel die constatering inmiddels een open deur is, was het toen een historische omslag. Mishandeling door de echtgenoot was tot ver in de twintigste eeuw hooguit een uitzonderlijk privéprobleem. Net zoals verkrachting of seksueel misbruik van kinderen: daar zweeg men ook over. Natuurlijk kwam het her en der naar buiten

(Gordon 1988). Het geweld was soms hoor- en zichtbaar voor de buren. Kinderen lieten weleens los wat hen overkwam. Maar niet zelden kwamen slachtoffers van de regen in de drup als ze erover praatten. Dus bleef zwijgen de gouden regel. Niemand zag de olifant. Of niemand wilde hem zien.

Door het probleem in het publieke domein te plaatsen, is de weg geëffend voor de erkenning dat geweld tegen vrouwen met *discriminatie* samenhangt en een *mensenrechtenschending* is. Dat brengt specifieke verplichtingen voor de overheid mee, zowel in beleid als in wet- en regelgeving. In de relatief nieuwe term *gendergerelateerd geweld* komen die erkenning van de samenhang tussen geweld en discriminatie samen. Tegelijkertijd roept de term ook vragen op. Alle redenen om bij de aanvaarding van het ambt van bijzonder hoogleraar gendergerelateerd geweld hierbij stil te staan. Want precies die erkenning dat geweld tegen vrouwen direct verband houdt met maatschappelijke ongelijkheid tussen vrouwen en mannen, staat anno 2017 weer – of misschien moeten we zeggen: nog steeds – ter discussie.

In deze intreerede kijk in vogelvlucht naar de *maatschappelijke en wetenschappelijke discussie, beleidsontwikkelingen* en naar ontwikkelingen in internationale *mensenrechtenverdragen*. Ik hoop inzichtelijk te maken dat we op al die domeinen nog zoekende zijn naar de aard van de relatie tussen geweld, gender en discriminatie van vrouwen. En misschien hebben we nog steeds met een olifant in de kamer te maken.

Van privékwestie naar maatschappelijk probleem

Wat een uitzonderlijk privéprobleem was wordt vanaf de jaren zeventig van de vorige eeuw een politiek probleem. Dat is niet minder dan een historische omslag in de maatschappelijke bewustwording over omvang en aard van geweld tegen vrouwen. Dankzij de vrouwenbeweging vond een *politisering* plaats. Drie inzichten zijn richtinggevend geweest: dat het om een *omvangrijk* en *onacceptabel* verschijnsel gaat, dat het *wereldwijd* voorkomt en dat de oorzaak van het geweld specifiek verband houdt met *maatschappelijke ongelijkheid tussen de seksen*.

Om te beginnen enkele gegevens over de omvang: bijna de helft van de Nederlandse vrouwen heeft sinds hun vijftiende jaar een vorm van fysiek of seksueel geweld ervaren (Römkens, Harthoorn en De Jong 2014). Fysiek partnergeweld en seksuele dwang door een partner zijn wereldwijd de meest voorkomende vormen van geweld tegen vrouwen en treft ten minste één op de vier vrouwen ooit (sommige onderzoeken komen uit op één op

drie vrouwen; World Health Organization 2012, 2016). Bij intiem partnergeweld gaat het doorgaans over een *patroon* van eenzijdige schendingen van de fysieke of seksuele integriteit die gebeuren in een context van intimidatie, dwang en controle. Mannen kunnen daar ook slachtoffer van zijn. Die groep is kleiner dan de groep vrouwelijke slachtoffers. Het betreft dan vaak een wederkerig conflict en bij uitzondering is sprake van een patroon van controle en intimidatie door de vrouw. Ik kom daarop terug. Het komt ook in homoseksuele relaties voor. De disproportionele omvang waarmee vrouwen slachtoffer worden van huiselijk geweld van hun mannelijke partner of ex-partner blijkt ook uit het hulpzoekend gedrag. Van alle vrouwen die in Nederland naar de huisarts gaat doet één op de drie dat wegens klachten als gevolg van partnergeweld. Een minderheid meldt dit echter tegenover de arts (Prosman et al. 2014; Prosman 2014).

Maatschappelijk gezien is het morele oordeel over intiem partnergeweld afwijzender geworden. Zo vond in 1998 nog een derde van de ondervraagden in de EU het soms acceptabel om je echtgenote te slaan. In 2010 was dat gezakt naar zestien procent en in 2016 verder tot vier procent (European Commission 2016). Dat geweld tegen vrouwen een *mondiaal verschijnsel* is, was vijftig jaar geleden een relatief nieuw inzicht maar in het huidige informatietijdperk is ook dat een open deur. Hoewel er verschillende cultureel specifieke vormen van geweld zijn, blijkt geweld tegen vrouwen en meisjes niet voorbehouden aan één specifieke cultuur. De omvang van partnergeweld in een land hangt voor een belangrijk deel samen met sociaaleconomische ontwikkeling: hoe lager het BNP is van een land, hoe meer geweld tegen vrouwen (World Health Organization 2013, 2014). Dankzij sociale media laten jonge vrouwen (en een groeiend aantal mannen) wereldwijd hun stem horen, in het bijzonder tegen seksueel geweld en intimidatie (UN Women 2014). Gezien de omvang, de ernst van de gevolgen en het wereldwijde karakter heeft de vorige VN Special Rapporteur over geweld tegen vrouwen ervoor gepleit om de term epidemie te gebruiken (Manjoo 2015).

Het mondiale en omvangrijke karakter van geweld tegen vrouwen en meisjes maakte een nieuwe analyse van de onderliggende oorzaken noodzakelijk. Geweld kon niet langer worden gezien als een afwijking die voortkomt uit individuele pathologieën of uit eigenaardige culturele tradities. De noodzaak van een bredere, politiek- en cultuur-sociologische analyse werd evident. Onder invloed van de vrouwenbeweging is geweld in de context van maatschappelijke ongelijkheid tussen vrouwen en mannen geplaatst. Het inzicht won terrein dat vrouwen en meisjes wereldwijd en door alle culturen heen zo vaak slachtoffer zijn omdat zij behoren tot het

vrouwelijk geslacht (UN Secretary General 2006). Hiermee wordt nadrukkelijk niet bedoeld dat het geweld een essentialistisch probleem is van de ene sekse – mannen – tegenover de andere – vrouwen. De term geslacht – later is de term gender in zwang gekomen – verwijst naar de *sociaal-culturele, historische en politiek bepaalde waardering van geslachtelijke posities waardoor vrouwen – en meer algemeen het vrouwelijke – in een ongelijke machtspositie en ook als inferieur ten opzichte van mannen en het mannelijke worden gepositioneerd* (Scott 2013). Vrouwen zijn in het bijzonder kwetsbaar omdat het geweld vaak in de privésfeer gebeurt en specifiek is omgeven door een cultuur van zwijgen, bagatellisering of legitimering. De term gender heeft een transformatieve ambitie. In plaats van de tweedeling man/vrouw gaat het over het continuüm aan sociale en culturele posities waarin het vrouwelijke en mannelijke een rol kunnen spelen. Daarmee kan ook meer inzichtelijk worden of en hoe geweld tegen mannen of jongens, maar ook breder: tegen mensen die buiten de traditionele gender- of seksuele identiteit vallen en vaak het vrouwelijke representeren, object van agressie en geweld worden (Goldscheid 2014). Overigens blijft de vraag hoe we met de verbreding van het genderbegrip adequaat overeenkomsten en verschillen kunnen omvatten binnen dat spectrum aan geweld. Een genderanalyse sluit niet uit dat individuele factoren – bijvoorbeeld van neuro- of psychopathologische aard – een rol spelen. De maatschappelijke ongelijkheid waarin het vrouwelijke als secundair en inferieur geldt, is de *conditio sine qua non*, de voedingsbodem die het mogelijk maakt dat individuen op zo'n grote schaal hun agressie vooral op vrouwen en meisjes en alles wat het vrouwelijke representeert of symboliseert richten, waardoor het epidemische proporties kan aannemen.³

Met deze verbreding in de visie is in de afgelopen jaren veel winst behaald. De kennis binnen uiteenlopende wetenschapsdisciplines is toegenomen en genuanceerd. De disproportionaliteit waarmee maatschappelijk gezien geweld vrouwen en meisjes treft, is beter in kaart is gebracht. Inzicht is gegroeid in de verwevenheid van intiem partnergeweld en de genderasymmetrie in het uitoefenen van controle en dwang (Johnson 2006). Er is groeiende aandacht voor het verband tussen de beeldvorming van het vrouwenlichaam die vrouwen, het vrouwelijke en breder gesteld: het gender-non-conforme tot potentieel doelwit van geweld en vernedering maakt (Anderson 2008). Toch ligt dit inzicht na vijftig jaar ook weer onder vuur. Steeds vaker duiken vertogen op waarin geweld tegen vrouwen inzet is van *bagatellisering* (van zowel de omvang en ernst), *genderneutralisering* en *culturalisering*.

Bagatellisering van de omvang en ernst van geweld tegen vrouwen en

genderneutralisering gaan hand in hand en neem ik daarom hier samen. In toenemende mate krijgen in Nederland noties over slachtofferschap van mannen van huiselijk geweld aandacht waarin mannen veertig procent van de slachtoffers van huiselijk geweld vormen (MOVISIE 2013). Ook wordt in toenemende mate over huiselijk geweld gesproken zonder de sekse van dader of slachtoffer te benoemen. Het staat op gespannen voet met onderzoek waaruit blijkt dat dat geweld tegen mannen qua omvang en ernst minder omvangrijk en minder ingrijpend is dan het geweld tegen vrouwen (Tjaden en Thoennes 2000; Ansara en Hindin 2011). Het draagt bij aan een uitholling van de betekenis van de term gendergerelateerd geweld. Jaarlijks vluchten bijna 15.000 vrouwen en kinderen naar een opvanghuis. De opvang aan mannen betreft enkele tientallen, waarvan een deel slachtoffer is van eerwraak of van mensenhandel.

De genderneutralisering is tot stand gekomen onder invloed van het tot enkele jaren geleden beleidsverantwoordelijke ministerie van Justitie. In navolging van wetgeving ging de voorkeur naar genderneutrale termen en genderneutraal onderzoek (Veen en Bogaerts 2010). Het onderzoek waarop de zojuist genoemde hoge omvangscijfers voor geweld tegen mannen zijn gebaseerd is methodologisch gezien omstreden en wijkt af van wat internationaal gangbaar is (Römkens 2010; Fundamental Rights Agency 2014). Op basis van ruime definities is een scala aan incidenten geïnventariseerd en opgeteld die qua aard en ernst dusdanig sterk verschillen dat ze deels onvergelijkbaar zijn. Dit doet afbreuk aan de kwaliteit van data. Dat wordt versterkt omdat de maatschappelijke en relationele context van het geweld, en de verwevenheid met dwang en controle in de relationele dynamiek, en mogelijke daaraan verbonden ongelijkheden tussen vrouwen en mannen, in de analyse vrijwel niet zijn betrokken. Ook het feit dat fysiek geweld tegen vrouwen vaak gepaard gaat met seksuele dwang en intimidatie blijft onderbelicht. Het genderperspectief, dat wereldwijd als centraal element geldt voor het adequaat begrijpen van geweld tegen vrouwen, ook in partnerrelaties, is daarmee losgelaten. De validiteit en betrouwbaarheid zijn door gezaghebbende onderzoekers in twijfel getrokken.⁴ Het is dus niet verbazingwekkend dat de resultaten afwijken af van Europese resultaten van onderzoek alsook van eerder Nederlands onderzoek. Ze zijn daardoor moeilijk vergelijkbaar, zoals ook recent door het SCP en CBS is geconcludeerd (Portegijs en Van den Brakel 2016; Römkens, Harthoorn en De Jong 2014). Uit het onlangs uitgebrachte advies om de voorgenomen replicatie van dit onderzoek meer gendersensitief te maken blijkt dat de kans daarop minimaal is. Op voorhand is bepaald dat de replicatie vergelijkbaar dient te zijn met de oorspronkelijke studie die betwist is in zijn methode

(De Vaan, Dijkstra en Witkamp 2016).⁵ Wetenschappelijk gezien is dat zorgelijk.

Deze keuze richting genderneutralisering in Nederlands omvangsonderzoek staat niet los van heroplevende maatschappelijke discussies waarin wordt gesuggereerd dat de emancipatie voltooid is. Er is gelijkheid voor de wet, discriminatie mag niet, vrouwen stomen door in onderwijs, dus: vrouwen moeten hun kansen grijpen. Niet zeuren. Inzichten uit de vroege vrouwenbeweging worden op voorhand weggezet als ‘slachtofferdenken’. In de vergaande individualisering die dit neoliberale denken kenmerkt is weinig plaats voor de erkenning van structurele obstakels die de gelijkheid tussen vrouwen en mannen in de weg zou staan (Van der Hoek 2015; Vintges en Andreoli 2015). Noties van sociale onrechtvaardigheid die met gender samenhangen staan in die context onder druk en ook seksisme lijkt te herleven⁶ (zoals ook racisme en xenofobie toenemen).

Het dominante vooruitgangsvertoog inzake de gelijkberechtiging van de Nederlandse vrouw en man weerspiegelt een geïdealiseerd nationaal zelfbeeld. Het kan worden gezien een superieure *branding* van de Nederlandse identiteit als geëmancipeerd. Zeurende kwesties zoals de loonkloof, lage arbeidsparticipatie van vrouwen, de scheve verdeling van betaalde arbeid en onbetaalde zorgarbeid, gebrekkige financiële onafhankelijkheid van vrouwen, zeker na een scheiding, worden gebagatelliseerd (Centraal Bureau voor de Statistiek 2017). Geweld tegen vrouwen is zo’n zeurende kwestie die de genderongelijkheid pijnlijk illustreert. Maar in de beeldvorming zeurt de vrouw, niet de kwestie. De man wordt bovendien steeds vaker geportretteerd als het nieuwe slachtoffer.

Een sprekend voorbeeld daarvan is dat de omvang van huiselijk (dat wil zeggen relationeel) geweld tegen mannen in Nederland systematisch *hoger* wordt ingeschat dan gemiddeld in Europa. Uit recent Europees surveyonderzoek (European Commission 2016) blijkt dat 33% van de Nederlanders van mening is dat huiselijk geweld tegen mannen tamelijk vaak voorkomt, tegenover 24% gemiddeld in Europa. Het blijkt om beeldvorming te gaan, want desgevraagd blijkt slechts 2% van de Nederlanders een mannelijk slachtoffer van huiselijk geweld in hun familie of vriendenkring te kennen. Daarentegen kent 24% van de ondervraagden een vrouwelijk slachtoffer binnen de familie- en vriendenkring. Omgekeerd schatten Nederlanders de omvang van huiselijk geweld tegen vrouwen *lager* in dan gemiddeld in Europa. Gemiddeld denkt 25% in de EU dat huiselijk geweld tegen vrouwen ‘heel vaak’ voorkomt. In Nederland ligt dat significant lager op 16%. Uit dezelfde studie blijkt dat één op de zeven Nederlanders (15%) seksuele gemeenschap zonder instemming (verkrachting) onder bepaalde omstan-

digheden acceptabel vindt (als de vrouw bijvoorbeeld dronken is). Daarmee zit Nederland overigens onder het EU-gemiddelde waar ruim een kwart die mening is toegedaan. Recent onderzoek van het SCP wees uit dat twee derde van de mannen en de helft van de vrouwen van mening dat een man in een vaste relatie recht op seks heeft (Portegijs en Van den Brakel 2016). Als cijfers over geweld tegen vrouwen of geweld in relaties de media halen, overheerst doorgaans verbijstering en vaak ook twijfel: is het echt zo hoog? Het feit dat die verbijstering en het in twijfel trekken telkens terugkeren illustreert een deel van het probleem: kennelijk beklijft de kennis niet en blijven de cijfers niet hangen. Want vaak zijn de cijfers een bevestiging van eerdere onderzoeksresultaten. De olifant is in de kamer maar wordt nog steeds niet gezien.

Een voorbeeld van de bagatellisering van de ernst van geweld tegen vrouwen kwam najaar 2016 naar buiten toen de Amerikaanse presidentskandidaat Trump er prat op bleek te gaan dat hij, als man met macht, zich seksueel agressief gedrag jegens vrouwen kon veroorloven: *you can grab 'm by the pussy*. Na het uitlekken van die uitspraak werd dit meteen weggezet als onschuldige 'kleedkamerpraat'. Een klassiek voorbeeld van bagatellisering, dat overigens alom werd bekritiseerd, ook in Nederland.⁷ De hashtag *#notokay* die in reactie op dit debat werd geopend met de oproep daadwerkelijke ervaringen te melden leverde binnen drie dagen ruim 27 miljoen reacties op van vrouwen die hun ervaringen met seksueel geweld deelden. Het effect van dit type kleedkamerpraat op vrouwen die seksuele intimidatie en geweld hadden meegemaakt werd pijnlijk duidelijk. Het blies het onderscheid op tussen onschuldige woorden en daden. Het illustreerde ook dat vrouwen die bagatellisering via de sociale media in hoog tempo effectief publiekelijk aan de kaak kunnen stellen.

Een tweede relevante verschuiving in het maatschappelijk debat is de culturalisering. Al sinds de late jaren negentig wordt in het bijzonder geweld tegen vrouwen als slijpsteen gebruikt in het debat over multiculturalisering (Okin 1999; Römken 2002; Brown 2008). Lag in de jaren zeventig bij de duiding van geweld tegen vrouwen als maatschappelijk probleem nog de nadruk op de wereldwijde overeenkomsten in het geweld tegen vrouwen, in de afgelopen twee decennia worden in toenemende mate culturele verschillen benadrukt.⁸ Toegenomen wetenschappelijke kennis heeft uiteraard het inzicht verrijkt in de wereldwijde diversiteit in gewelddadige culturele tradities. De overeenkomsten blijven echter opvallend sterk (zie o.a.: Scharff Peterson en Schroeder 2017; World Health Organization 2012, 2013, 2014, 2016). Desalniettemin wordt – ook in Nederland – geweld tegen vrouwen steeds vaker als probleem van de 'culturele ander'

neergezet. De focus is gericht op het spectaculaire geweld (verbrandingen met zoutzuur, genitale vermindering, massaverkrachtingen in oorlogsgebieden); het gewone geweld – vooral seksueel geweld door bekenden en intiem partnergeweld – verschuift naar de achtergrond (Lahlah en Römken 2011; Chowdhury 2015). In die culturalisering van geweld vindt geweld in een ver buitenland plaats, of in Nederland bij migranten. Nederlanders worden in dat vertoog cultuurloos als het om geweld gaat. Zicht op de intersectionaliteit waarin een complex van factoren een rol speelt, zoals onder andere migratie, burgerschap, religie en sociaaleconomische klasse, verdwijnt hiermee uit het zicht.

Door technologische ontwikkelingen en mondialisering ligt een groeiende hoeveelheid informatie in een steeds hoger tempo binnen handbereik. Met de toegenomen migratie zijn sommige geweldsvormen in Nederland ook letterlijk dichterbij gekomen, bijvoorbeeld eerwraakmoorden. In het maatschappelijke debat – maar ook in onderzoek – wordt dan vaak selectief de focus gericht op de culturele traditie die hiermee samenhangt. Het beeld ontstaat alsof partnerdoding om de ‘eer’ van de familie of de man te beschermen cultureel specifiek is voor moslimgroepen en wezensvreemd aan de Nederlandse of Europese cultuur (Condon, Schroettle en Ravi 2011). In de afgelopen vijf jaar blijkt in Nederland consistent dat jaarlijks gemiddeld ten minste rond de 25 vrouwen van Nederlandse herkomst (en een nog groter aantal kinderen) slachtoffer worden van doding door de Nederlandse partner (CBS Statline 2016). In veel gevallen speelt de gekrentheid van de partner die de scheiding niet verdraagt en/of jaloezie op de nieuwe partner een centrale rol (Dobash en Dobash 2015). Alleen heet dat in de Nederlandse media een ‘gezinsdrama’.

Een vergelijkbare culturalisering van seksueel geweld deed zich voor na de groepsaanrandingen in Keulen. Toen duidelijk werd dat groepen migranten met een overwegend islamitische achtergrond de plegers waren, leidde dit al snel tot een wij/zij-vertaog in veel media waarin in generaliserende termen moslimmigranten een bedreiging werden van ‘onze’, dat wil zeggen westerse vrouwen. Dat zijn twee vliegen in één klap: in de narratieve constructie van de seksueel gewelddadige moslimmigrant of -vluchteling die vrouwenrechten niet zou respecteren, wordt impliciet de Nederlandse cultuur vrij verklaard van geweld tegen vrouwen. Want Nederlanders respecteren vrouwenrechten en ‘wij’ beschermen vrouwen. Ironisch genoeg worden gelijkberechtiging en gelijkheid van vrouwen en mannen daarmee geconstrueerd als diepgewortelde, haast inherente Nederlandse waarden. Dat die gelijkheid – althans: voor de wet – het resultaat is van een lange strijd door de vrouwenbeweging die regelrecht inging

tegen de mainstream van Nederlandse tradities en culturele waarden wordt terzijde geschoven (Duyvendak en Tonkens 2016). Het resultaat van selectieve culturalisering is een beeld waarin Nederlandse vrouwen dienen te worden beschermd tegen de niet-westerse vreemdeling, niet tegen hun eigen man of vriend. In het xenofobe beschermingsargument ligt een masculiene en patriarchale machtspositie besloten (mannen moeten vrouwen beschermen tegen 'andere' mannen). Met de projectie op de ander is een ontkenning van seksueel geweld door Nederlandse mannen geïmpliceerd. Toch riepen de mannen die zich luidkeels verzetten tegen de komst van een asielzoekerscentrum omdat 'onze' vrouwen beschermd moesten worden tegen seksueel geweld van vluchtelingen, op tot verkrachting van de vrouw die in dat debat een humane opvang bepleitte: 'daar moet een piemel in' (Römkens 2015).

De tendens om te focussen op spectaculaire vormen van geweld en die neer te zetten als kenmerkend voor de culturele of religieuze identiteit van plegers, in het bijzonder migranten met een moslimachtergrond (of nog breder: alle moslims), is sinds de millenniumwisseling een terugkerend thema. Eerder signaleerde ik een groeiende tendens tot selectieve culturalisering van geweld (Römkens 2002, 2005, 2008; Brown 2008; Lahlah en Römkens 2011). Die tendens wordt sterker nu Fort Europa haar poorten strenger bewaakt (Lucassen en Van Houtum 2016; Duyvendak, Geschiere en Tonkens 2016). In de verknoping van xenofobe, seksistische en racistische tendensen in de actuele constructies van nationale identiteit en burgerschap (Balkenhol, Mepschen en Duyvendak 2016) speelt geweld tegen vrouwen een specifieke sleutelrol die meer aandacht in onderzoek verdient.

Het feit dat geweld tegen vrouwen, inclusief groepsaanrandingen, wereldwijd, ook in Europa, de Verenigde Staten, Canada en Australië, in groten getale door westerse mannen wordt gepleegd verdwijnt in maatschappelijke discussies over geweld steeds vaker naar de achtergrond als irrelevant (Römkens 2015). Het gewone huiselijke geweld dat tegen 'onze' vrouwen wordt gericht is kennelijk niet spectaculair genoeg, ook al kost dat jaarlijks tientallen vrouwen en kinderen het leven. Dat onversneden seksisme en ethnocentrisme hierin opnieuw doorklinken illustreert dat ze beide deel uitmaken van het Nederlandse 'culturele archief' (Wekker 2016).

Beleid en nationale regelgeving

Beleidsmatig gezien is van bagatellisering van het geweldprobleem tegen vrouwen bepaald géén sprake. Vanaf de jaren zeventig pakte de Nederlandse overheid relatief snel de handschoen op (Römkens 2000). Het feit dat in die periode van eind jaren zeventig, begin jaren tachtig, Nederland een feministische staatsecretaris van Emancipatiezaken had (Hedy d'Ancona), heeft een belangrijke rol gespeeld in die politieke en beleidsmatige agendering van geweld tegen vrouwen. De door haar in gang gezette eerste beleidsnota verscheen in 1984 onder de titel *Bestrijding van sexueel geweld tegen vrouwen en meisjes* (Kappeyne Van de Coppelio en Korthals Altes 1984). De politisering van het probleem werd daarmee treffend verwoord. De term *sexueel* verwees naar de vrouwelijke sexe als maatschappelijke groep. Het ging over geweld dat volgens de beleidsmakers nadrukkelijk verband houdt met maatschappelijke machtsongelijkheid tussen vrouwen en mannen en dus in een samenhangend beleidskader moest komen. En daarvoor moest wetenschappelijke onderbouwing komen, aldus de bewindspersonen. Eind jaren tachtig verschenen twee grote landelijke bevolkingsonderzoeken naar respectievelijk seksueel misbruik van meisjes en naar mishandeling van vrouwen (Draijer 1988; Römkens 1989, 1992). In de jaren negentig werd de aanpak van geweld tegen vrouwen en meisjes langzaam maar zeker in beleid verankerd (vooral in opvanghuizen) (Römkens 2000). Ook wetgeving werd aangepast (verkrachting in het huwelijk werd bijvoorbeeld strafbaar in 1991).

Na de millenniumwisseling werd met de kabinetsnota *Privé geweld publieke zaak* uit 2002 een belangrijke stap gezet richting beleidsmatige en budgettaire verankering van de aanpak van geweld binnen verschillende ministeries (VWS, Veiligheid en Justitie en meer zijdelings: Sociale Zaken en OCW/Emancipatiebeleid). Opvangvoorzieningen voor slachtoffers van huiselijk geweld zijn de constante in het door overheidsbeleid gesteunde voorzieningen. Training bij politie en justitie op het gebied van huiselijk geweld kreeg enkele jaren geleden extra aandacht, ook in context van de invoering van de Wet Tijdelijk Huisverbod die het mogelijk maakt de plegger van geweld tien dagen uit huis te plaatsen. Na 2010 verdween huiselijk geweld als prioriteitsthema bij de politie. In 2015 is landelijk opnieuw een programmamanager aangesteld ter verbetering van de professionele deskundigheid bij de politie ten aanzien van een effectieve aanpak van huiselijk geweld. Professionalisering onder hulpverleners is in ontwikkeling.⁹ Mede door decentralisering en bezuinigingen doen beleidsmakers steeds

enthousiaster beroep op de ‘eigen kracht’ en bepleiten ‘ambulantisering’ in de hulp.

Er is in beleid veel winst behaald, die echter op onderdelen fragiel is. Met de kabinetsnota *Privé geweld publieke zaak* is in de vroege jaren 2000 definitief een kentering richting genderneutralisering in gang gezet. Van een grootschalig probleem dat overwegend vrouwen trof en dat verband hield met discriminatie is in de cruciale beleidsstukken nauwelijks meer sprake. Met de keuze voor de paraplu-term ‘huiselijk geweld’, wordt een substantiële verschraving in visie en analyse ingezet. Geweld is een probleem omdat het de veiligheid bedreigt van het gezin en alle gezinsleden. Beleidsmatig worden ouderenmishandeling, kindermishandeling en huiselijk geweld (waarmee partnergeweld wordt bedoeld) inmiddels samengevoegd onder de verzamelterm ‘geweld in afhankelijkheidsrelaties’. In essentie gaat het om een *moreel-juridisch* probleem in de context van *afhankelijkheidsrelaties*. Op die afhankelijkheid hebben maatschappelijke ongelijkheden tussen vrouwen en mannen nauwelijks invloed.

What's in a name? Als het maar effectief in beleid en regelgeving wordt aangepakt. In die integrale, op het hele gezin gerichte lokale (want gedecentraliseerde) aanpak – *Veilig Thuis* – doet zich echter in de praktijk een sterke verschuiving voor richting kindermishandeling (VWS 2016a). Dat er een samenhang is tussen kindermishandeling en geweld van de partner tegen de moeder krijgt relatief weinig systematisch aandacht. Daarin wreekt zich het ontbreken een samenhangende visie op en inhoudelijke analyse van de geweldproblematiek als gendergerelateerd probleem dat samenhangt met ongelijkheid in het gezin die moeders en kinderen onevenredig treft. Vaak blijft ook in het midden over welk geweld (fysiek, seksueel) het gaat en tegen wie het is gericht. Het gevolg is dat registraties vaak aan kwaliteit te wensen overlaten. In 2016 liep de kwaliteit dusdanig uiteen dat ze onbruikbaar zijn en niet publicabel.¹⁰ Recent vergelijkend Europees beleidsonderzoek laat zien dat een diagnose van het probleem, zeker in termen van een complex en intersectioneel genderperspectief, in Nederlands beleid ontbreekt. Daarmee is de prognose van te verwachten beleidsresultaten relatief zwak ontwikkeld in Nederland (Hearn et al. 2016a).

Toch is ook in beleid de zoektocht zichtbaar. Met de ratificatie van de Istanbul Conventie in maart 2016 (waarover zo meteen meer), is de overheid verplicht tot het ontwikkelen van gendersensitief beleid, onder andere op het terrein van geweld tegen vrouwen en huiselijk geweld. Daarmee is sinds 2016 het onderwerp beleidsmatig hoger op de agenda gezet. Zo lezen we, na lange periodes van stilzwijgen over de genderspecten, in

een beleidsbrief van het ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport uit begin 2016: 'Gendergerelateerde factoren, zoals machtsverschillen en stereotype rolverwachtingen tussen mannen en vrouwen, vormen een belangrijke oorzaak voor het ontstaan en het voortduren van geweld in huishoudelijke kring' (VWS 2016a). In de loop van 2016 zijn factsheets en concrete instrumenten ontwikkeld ten behoeve van professionals om een gendersensitieve aanpak in de praktijk handen en voeten te geven (Daru et al. 2016). Tezelfdertijd wordt echter onder andere door de Vereniging Nederlandse Gemeenten materiaal aangereikt ter ondersteuning van lokaal beleid waarin een nadrukkelijk genderneutraal beeld naar voren komt en het accent op de aanpak kindermishandeling ligt.¹¹ Ook wordt opnieuw gesteld dat vier op de tien slachtoffers van huiselijk geweld mannen zijn (VWS 2016b; zie ook Movisie 2013). Dit onderstreept dat in Nederland een gebrek is aan samenhangend beleid dat berust op een consistente visie op de rol van gender in relatie tot (huiselijk) geweld.

Die gebrekkige consistentie, en meer in het bijzonder de verschuiving in Nederlands beleid richting genderneutralisering, is Nederland in 2007, 2010 en recentelijk in 2016 op fundamentele kritiek komen te staan van de VN-commissie die toeziet op de naleving door Nederland van het VN-Vrouwenverdrag (Römkens 2008; UN Committee on the Elimination of Discrimination Against Women 2016; zie ook Dutch CEDAW Network 2016). Nadrukkelijk heeft de VN-commissie zijn zorg uitgesproken over de loskoppeling in het Nederlandse beleid van geweld tegen vrouwen en discriminatie. Dit staat haaks op het VN-Vrouwenverdrag dat Nederland heeft geratificeerd. Eerdere aanbevelingen hebben niet tot het gewenste resultaat geleid (De Boer 2009). In 2016 volgden nieuwe en concrete aanbevelingen hoe de praktijk op dit terrein meer gendersensitief kan worden (Daru et al 2016).

Ook de hiervoor geschetste culturalisering heeft al eerder zijn sporen nagelaten in het Nederlandse beleid (Römkens 2002; Roggeband en Verloo 2007). Uit recent vergelijkend beleidsonderzoek tussen Zweden, het Verenigd Koninkrijk en Nederland blijkt dat die ontwikkeling bestendig is. Bij beleid inzake het meest voorkomende geweld – partnergeweld – onder Nederlanders blijkt genderongelijkheid in beleid weinig aandacht te krijgen, terwijl bij vormen van geweld in migrantenkringen, zoals eerwraak of huwelijks dwang, de rol van genderongelijkheid onevenredig veel aandacht krijgt (Hearn et al. 2016a; Hearn et al. 2016b).

Tot slot van deze beleidsverkenning een observatie die mogelijk iets zegt over de invloed van beleid op maatschappelijke attitudes en beeldvorming. Binnen de EU hebben Zweden en Spanje, twee landen met een relatief sterke vrouwenbeweging, in hun overheidsbeleid het meest duide-

lijk gekozen voor een genderspecifieke analyse in beleid en regelgeving op het terrein van geweld tegen vrouwen. Daarin wordt consistent gewezen op de relatie van geweld met discriminatie van vrouwen en wordt benadrukt dat geweld een schending van mensenrechten van vrouwen vormt. Uit het Europese onderzoek naar opvattingen over geweld tegen vrouwen (European Commission 2016) blijkt dat juist in die twee landen de opvattingen over de onaanvaardbaarheid van geweld gemiddeld genomen meer afwijzend zijn dan in de rest van de EU. Beleid lijkt dus een verschil te maken in de maatschappelijke bewustwording. Het onderstreept ook dat in landen waar de vrouwenbeweging een sterke invloed heeft zich dit vertaalt in genderexpliciete en -sensitieve regelgeving en beleid (Htun en Weldon 2012).

Internationale mensenrechten

De hiervoor geschetste ontwikkelingen rondom bagatellisering, genderneutralisering en culturalisering in Nederland, staan in opvallend contrast met internationaalrechtelijke ontwikkelingen binnen mensenrechtengremia zoals de Verenigde Naties, de Raad van Europa en het Europese Hof voor de Rechten van de Mens.¹² In de context van deze mensenrechtengremia wordt geweld tegen vrouwen erkend als een discriminatoire schending van fundamentele mensenrechten van vrouwen en meisjes (Boerefijn 2006). Dat geweld een cultureel specifiek fenomeen zou zijn is niet aan de orde, integendeel. Nationale en internationale ontwikkelingen staan dus op gespannen voet. Daarom tot slot een reflectie op de erkenning in de internationale verdragen en rechtspraak op het gebied van mensenrechten dat sprake is van gendergerelateerd en dus discriminatoir geweld.

Geweld tegen vrouwen was en is een belangrijke katalysator in de mondialisering van de zoektocht naar *gender justice* (Bumiller 2009; UN Commission on the Status of Women 2013). Transnationaal werk van vrouwenorganisaties en van feministische wetenschappers heeft een belangrijke rol gespeeld in het succesvol agenderen van geweld tegen vrouwen als schending van mensenrechten (Merry 2006a, 2006b; Van Leeuwen 2010). Het mensenrechtenkader is vanuit de vrouwenbewegingen welbewust ingezet op het terrein van geweld omdat het een bredere verantwoordelijkheid van de overheid meebrengt dan enkel strafrechtelijk sanctioneren. De ratificatie van een mensenrechtenverdrag houdt een complex aan verplichtingen in. De overheid dient de in het verdrag bepaalde burgerrechten te respecteren, te beschermen en daadwerkelijk te realiseren. Dat dient met gepaste

zorgvuldigheid te gebeuren – de *due diligence*-plicht. De overheid verbindt zich niet alleen om zélf die rechten niet te schenden, maar dient ook haar burgers te beschermen tegen schendingen door medeburgers. Daarmee komt de bescherming van vrouwen tegen geweld, ook in de privésfeer, binnen de verantwoordelijkheid van de overheid. Er is de uitdrukkelijke plicht tot *preventie* en actieve *bescherming* van de burgers.

In 1992 is middels de *Aanbeveling nr. 19* bij het VN-Vrouwenverdrag (uit 1979, dat discriminatie van vrouwen verbiedt) vastgelegd dat geweld tegen vrouwen een vorm van discriminatie is. Dat was een cruciaal omslagpunt. Bij de totstandkoming van het Vrouwenverdrag in 1979 was dit nog onhaalbaar omdat een verbod op geweld tegen vrouwen voor enkele lidstaten een onaanvaardbare aantasting was van hun culturele soevereiniteit. In de *UN Declaration on Violence Against Women* (uit 1993) is vervolgens voor het eerst uitgesproken dat geweld tegen vrouwen een schending is van mensenrechten. De recente *Conventie ter voorkoming en bestrijding van geweld tegen vrouwen en huiselijk geweld* van de Raad van Europa (de zogeheten Istanbul Conventie) vormt internationaalrechtelijk een doorbraak. Het is het eerste Europese mensenrechtenverdrag dat vastlegt dat geweld tegen vrouwen als genderspecifiek geweld zowel een schending is van mensenrechten als een vorm van discriminatie. Nederland heeft de Conventie geratificeerd en daarmee is deze in maart 2016 van kracht geworden.

De Istanbul Conventie is wereldwijd bezien een relatief gedetailleerd instrument en in die zin een stap voorwaarts vergeleken met de eerder opgestelde *Inter-American Convention on the prevention, punishment and eradication of violence against women* ('*Belem do Para Convention*') uit 1994. De Istanbul Conventie (en de uitgebreide Memorie van Toelichting) legt nog specifiek de overheidsverplichtingen vast om geweld tegen vrouwen en huiselijk geweld te voorkomen, en te bestrijden. Dat omvat onder andere ook de plicht tot het doen van onderzoek vanuit genderperspectief, een uniek onderdeel vergeleken met de *Inter-American Convention*. De Istanbul Conventie wordt internationaal beschouwd als een *landmark*-instrument omdat het voortbouwt op normen over geweld tegen vrouwen die in de afgelopen twintig jaar zijn vastgelegd in internationale verdragen en gezaghebbende beleidsdocumenten van de VN (zoals het *Beijing Platform for Action* uit 1996). Het bouwt ook voort op juridische uitspraken, onder andere van de CEDAW-commissie en op jurisprudentie van het Europese Hof voor de Rechten van de Mens.

Hoewel in de Conventie het gender- en discriminatie-element expliciet is vastgelegd, laat ze tegelijkertijd ook zien dat concepten als gender, geweld en discriminatie en de juridische relatie daartussen een zoektocht is

geweest (Römkens 2013; Açar en Popa 2016). De titel van de Conventie verraadt een compromis waarin huiselijk geweld als aparte vorm van geweld naast de generieke term 'geweld tegen vrouwen' staat, terwijl de conventietekst stelt dat huiselijk geweld vrouwen disproportioneel vaak treft en dus genderspecifiek is. De ambivalenties die de erkenning oproept dat ook mannen slachtoffer kunnen worden van relationeel geweld, kwam naar voren bij de totstandkoming van de Conventie. Dat inzicht bleek in de onderhandelingen tijdens de totstandkoming soms moeilijk verenigbaar met de notie dat vrouwen desalniettemin disproportioneel vaker worden getroffen en dus als groep op achterstand staan. Dit illustreert dat de betekenis die gender krijgt, zeker in een juridische context, tot stand komt in een complex krachtenveld waarin wetenschappelijke, politieke, bestuurlijke en juridisch-technische overwegingen een rol spelen én om voorrang strijden (Krook en True 2012). De Conventie is in dit opzicht een fascinerend voorbeeld hoe een wettelijk kader vaak objectief noch neutraal is (Römkens 2005a).

Daarom is het relevant om een korte blik te werpen op het Europese Verdrag voor de Rechten van de Mens (EVRM) en hoe de erkenning dat het bij geweld tegen vrouwen om een schending van mensenrechten gaat in de praktijk wordt toegepast. Sinds de jaren negentig van de vorige eeuw is, mede door inspanningen van NGO-vrouwenorganisaties en organisaties op het terrein van mensenrechten, een groeiend aantal gendergerelateerde geweld-zaken voor het Europese Hof gebracht (Römkens en Van Leeuwen 2012). In de jurisprudentie doet zich een opmerkelijke verschuiving voor, precies in die erkenning van de relatie tussen geweld en discriminatie. De aanklachten die het Hof in behandeling heeft genomen betreffen doorgaans nalatigheid van de overheid in hun beschermingsverplichtingen jegens slachtoffers bij intiem partnergeweld, partnerdoding, verkrachting en/of seksueel misbruik van kinderen (soms in combinatie). Schendingen van vier rechten uit het Verdrag kunnen dan in het geding zijn: recht op *leven* (artikel 2 EVRM, denk aan partnerdoding), het recht om gevrijwaard te zijn van *marteling* (artikel 3, denk aan langdurig en ernstig relationeel geweld in een context van controle en dwang), het recht op *bescherming van privacy in het gezinsleven* (artikel 8, denk aan huiselijk geweld door een ex die doorgaat met gewelddadigheden, of stalking) en recht op *gelijkheid en non-discriminatie* (artikel 14, recht op non-discriminatie dus recht op gelijke bescherming door de politie). In verreweg de meeste gevallen van huiselijk geweld zijn klachten gegrond verklaard op basis van de eerste drie genoemde artikelen. Het duurde tot 2009 (Opuz v. Turkije) toen voor het eerst werd bepaald dat het niet tijdig ingrijpen door de politie bij een

vrouw die herhaaldelijk tevergeefs om bescherming had gevraagd tegen geweld van haar ex-man, een vorm van discriminatie was. In zaken waar de politie ‘wist of had kunnen weten’ dat het slachtoffer een ernstig en onmiddellijk risico liep, is het de plicht van de politie om met gepaste inzet een slachtoffer bescherming te bieden. Dus een passieve houding van de politie bij huiselijk geweld tegen de vrouw is per saldo een vorm van discriminatie van vrouwen omdat deze disproportioneel vaak slachtoffer zijn. Voor het eerst in zijn geschiedenis verwees het EHRM in dit vonnis rechtstreeks naar het VN-Vrouwenverdrag ter onderbouwing van deze redenering (Boerefijn en Loenen 2009). Die innovatieve wending heeft internationaal veel aandacht gekregen. Het heeft ook een grote rol gespeeld in de totstandkoming van de Istanbul Conventie ter onderbouwing van het discriminatie-argument (Römkens 2013; Açar en Popa 2016).

Uit jurisprudentie van het Europese Hof blijkt dat na 2009 het nalatig politieoptreden bij huiselijk geweld vaker als vorm van discriminatie is erkend, zij het op verschillende gronden. In een groot aantal zaken is een land veroordeeld wegens schending van het recht op leven, het recht om vrij te zijn van marteling en onmenselijke behandeling en het recht op een ongestoord gezinsleven. Opvallend is dat in een toenemend aantal zaken huiselijk geweld ook als vorm van ‘onmenselijke behandeling, c.q. marteling’ wordt beschouwd (artikel 3, in tegenstelling tot het eerder gebruikelijke artikel 8: recht op ongestoord gezinsleven). Daaruit blijkt dat de ernst van het gendergerelateerd geweld zelf met meer wetenschappelijke kennis, ook over de psychische gevolgen van geweld, intimidatie en controle, wordt onderbouwd. In die onderbouwing wordt uitgebreid aandacht besteed aan de specifieke genderdynamiek in controle en intimidatie. Het Europese Hof heeft in een aantal recente zaken¹³ ook belangwekkende stappen gezet in zijn onderbouwing dat nalatigheid in het politieoptreden een schending is van het non-discriminatiebeginsel omdat het vrouwen ongelijk behandelt ten opzichte van andere slachtoffers van geweld. In 2016 is in twee zaken voor het eerst naar de Istanbul Conventie verwezen in het expliciet kwalificeren van huiselijk geweld tegen vrouwen als een schending van mensenrechten en een vorm van discriminatie.¹⁴ Dat is een mijlpaal.

Uit bovenstaande blijkt een zeker contrast tussen internationale kaders die het discriminatieaspect van vrouwen benadrukken en ontwikkelingen binnen Nederland richting genderneutralisering. Dat roept fundamentele vragen op. Hoe sociaal transformatief kunnen mensenrechten zijn (zie o.a. Chinkin 2005; Goldscheid 2014; Choudry 2016; Lambourne en Carreon 2016)? Wat is de invloed van het ontbreken van een mechanisme om

naleving van uitspraken af te dwingen? Welke zaken worden door het Hof in behandeling genomen en welke niet? Anders gesteld: wie heeft toegang tot het EHRM, zeker met het oog op de verschillende vormen van discriminatie die vanuit intersectioneel perspectief cruciaal kunnen zijn? Wat betekent dat in de context van de discussie over *access to justice* (Mosher 2015)?

Vanuit Nederland kijkend kan de vraag worden gesteld wat het concreet betekent om een mensenrechtenkader actief toe te passen op het terrein geweld tegen vrouwen (Oomen 2014). Wat is de meerwaarde? Hoe beïnvloedt die het juridische, sociale, beleidsmatige of politieke vertoog? Helpt het in het maatschappelijk bewustwordingsproces om inzicht in de genderspecifieke kenmerken te versterken en het besef te verankeren dat ook in Nederland sprake kan zijn van een schending van mensenrechten en discriminatie van vrouwen?

Mensenrechten worden vaak beschouwd als bestemd voor buitenlands gebruik, want alleen ver van ons vandaan zou men het niet zo nauw nemen met de rechten van burgers.¹⁵ Welke rol kan een nationaal mechanisme als het College voor de Rechten van de Mens in deze oppakken? Welke rol hebben NGO's zoals bijvoorbeeld Amnesty International? Het zijn actuele vragen in het debat over de rol van mensenrechten als een instrument dat politiek, sociaal en juridisch betekenis heeft. Met een actieve toepassing van internationaalrechtelijke kaders staan we op de drempel van het verder inhoud geven aan de relatie tussen vrouwen, gender en discriminatie (Merry 2006a; Oomen 2014). Een interdisciplinaire benadering is dan noodzakelijk om de complexe onderliggende vragen te kunnen beantwoorden.

Epiloog

In de afgelopen vijf decennia is geschiedenis geschreven op het terrein van het tegengaan van geweld tegen vrouwen en gendergerelateerd geweld. De winst is dat de olifant in de kamer duidelijker contouren heeft gekregen. Maar door zijn omvang én nabijheid is de olifant nog steeds niet goed zichtbaar. Misschien zijn ambivalente verschuivingen in de zoektocht naar antwoorden op vragen over de omvang en aard daarom voorlopig onvermijdelijk. Dat maakt de wetenschappelijke bestudering des te interessanter. Foucault typeerde de wetenschappelijke honger naar kennis over seksualiteit ooit als een *wil tot weten*. Inzake gendergerelateerd geweld

lijkt soms sprake van een wil tot niet weten. Dat wetenschap op dit terrein desalniettemin enorm is gegroeid in de afgelopen decennia is hoopgevend.

Het instellen van een eerste bijzondere leerstoel in Nederland over gendergerelateerd geweld is een bescheiden onderdeel van de verschuivingen in het denken over geweld. Ontkennen kan niet meer, in het licht van alle onderzoeksgegevens. De tendens tot bagatellisering wordt ook luid weersproken. Wetenschap bedrijven is hoe dan ook een oefening van geduld en lijkt soms als een Echtermach-processie: drie stappen vooruit, twee achteruit. Bovendien: sociale verandering gaat vaak met omwegen.

In 1989 had ik het dubieuze genoegen in een column van Jan Blokker sr. in *de Volkskrant* te figureren. In reactie op het verschijnen van mijn onderzoek over partnergeweld tegen vrouwen was de retorische vraag: ‘Wie gelóóft er nou een vrouw als onderzoeker en met een zachte G?’ Bijna dertig jaar later is in Nederland het idee nog niet helemaal verdwenen dat een zuidelijke tongval een permanente aanslag is op je IQ. Zoals overigens ook het ambt van hoogleraar geregeld post oplevert die is gericht aan de heer Römken. Maar niet getreurd. Gendergerelateerd geweld is een essentieel omstreden concept. Kritiek op de boodschapper is dus onvermijdelijk deel van het verhaal. Moge de leerstoel gendergerelateerd geweld een stimulans zijn om onafhankelijke kennis op dit terrein verder te ontwikkelen en te verdiepen. Ik blijf overtuigd dat wetenschappelijke kennis een *voice of reason* kan bieden, ongeacht accent of geslacht van de wetenschapper.

Noten

1. Dit is een weergave van de intreerede ter gelegenheid van de publieke aanvaarding van de bijzondere leerstoel *Gender Based Violence* aan de Faculteit der Maatschappij- en Gedragswetenschappen van de Universiteit van Amsterdam, uitgesproken op 3 maart 2017. Met dank aan Atria-collega's Lucia van der Meulen voor haar assistentie bij het literatuuronderzoek, Sylvia Holla voor haar media-analyse, Fleur van Leeuwen voor haar bijdrage aan de *case law*-analyse van het Europese Hof voor de Rechten van de Mens, en Jamila Mejdoubi en Sophie Derks voor hun hulp bij de bibliografie.
2. Cambridge University Press (2009). *Cambridge academic content dictionary*, p. 298.
3. Deze verbreding van het genderbegrip kan wellicht meer inzichtelijk maken wanneer geweld tegen jongens en mannen of LHBTI-persoonen als gendergerelateerd geweld specifiek is gericht tegen de genderidentiteit en/of seksuele identiteit. In juridisch verband roept dit overigens ook nieuw vragen op (Agnello 2013).
4. Een aantal hoogleraren en wetenschappers heeft bij het verschijnen van het onderzoek dat door het Wetenschappelijk Onderzoeks- en Documentatiecentrum (WODC) is uitgevoerd (Veen en Bogaerts 2010) hun zorg over de uitkomsten en de methodologische opzet kenbaar gemaakt aan de toenmalig minister van Justitie Opstelten (als verantwoordelijk minister voor het WODC-onderzoek). Dat heeft niet tot een inhoudelijke

- reactie geleid. Onder verwijzing naar deze brief is die zorg over kwaliteit van de resultaten van het onderzoek in 2016 opnieuw voorgelegd aan de Tweede Kamer toen plannen voor replicatieonderzoek ter tafel kwamen. Zie: Brief Atria betreffende Algemeen Overleg Kindermishandeling/GIA 12 oktober 2016 (<https://www.atria.nl/sites/atria/files/atoms/files/Brief%20Atria%20AO%20GIA%2012%20oktober%202016.pdf>).
5. Een keuze die in de context staat van de door sommigen bepleite genderneutralisering. Het argument is dat een genderperspectief tot genderbias in onderzoek leidt en dus vertekening zou veroorzaken (Römkens 2010).
 6. Denk aan praktijken van de site *GeenStijl* en *Dumpert* die in het voorjaar van 2017 openlijk opriepen om seksistische commentaren via sociale media te verspreiden, specifiek gericht tegen enkele vrouwelijke critici van hun site.
 7. Nader inhoudsanalyse over de *framing* van deze uitspraak in de media is gestart bij Atria (Holla 2017). Dit leverde een eerste inhoudsanalyse van de verslaglegging in de *The New York Times*, *The Washington Post*, NRC en de Telegraaf naar aanleiding van de uitspraak van Trump in de periode 7-20 oktober 2016.
 8. Overigens wordt in VN-verband nog steeds op die wereldwijde overeenkomsten gewezen die een mondiale aanpak, ook door de VN, vereisen. Zie campagne *He for She* (www.heforshe.org); UN resolution GA A/C.3/71/L.21, 21 oktober 2016.
 9. Ook onderwijsinstellingen en particuliere initiatieven (Augeo Academie) spelen hierin in toenemende mate een rol.
 10. Zie: <https://www.huiselijkgeweld.nl/feiten/landelijk/cijfers-kindermishandeling-en-huiselijk-geweld-2016> (geraadpleegd 1 juni 2017).
 11. Zie: <https://vng.nl/onderwerpenindex/maatschappelijke-ondersteuning/kindermishandeling-en-huiselijk-geweld> (geraadpleegd 1 juni 2017).
 12. Volledigheidshalve wijs ik op de Europese Commissie die pas relatief recent in beweging is gekomen op het terrein van geweld tegen vrouwen, maar zeer beperkt competentie heeft om bindende regels voor te schrijven. Het Statuut van Rome (2002) verdient vermelding omdat hierin voor het eerst in een bindend internationaalrechtelijk instrument is bepaald dat uiteenlopende vormen van seksueel geweld tegen vrouwen in conflictsituaties als een (oorlogs)misdad tegen de mensheid gelden. Daarmee kunnen verdachten strafrechtelijk worden vervolgd voor het Internationaal Strafhof in Den Haag.
 13. *Eremia v. the Republic of Moldova* (2013), *Mudriç v. the Republic of Moldova* (2013), *T.M. en C.M. v. the Republic of Moldova* (2014).
 14. *M.G. v. Turkey* (2016), *Halime Kiliç v. Turkey* (2016).
 15. De *framing* van mensenrechten als een ontwikkelingskwestie is ook zichtbaar in wetenschappelijk onderzoek in genderstudies. Uit een eerste verkenning van publicaties na 2010 waarin de verbinding tussen mensenrechten en geweld tegen vrouwen wordt gelegd, blijkt dat in tien internationale tijdschriften vooral de nadruk te liggen op specifieke geweldsvormen in *niet-westerse* landen. Voor de periode 2010-2017 zijn titels en de abstracts met zoektermen: *right**, *human rights* en *violence* doorzocht in de tijdschriften *Violence Against Women*, *European Journal of Women's Studies*, *Journal of Interpersonal Violence*, *Gender & Society*, *Signs*, *Feminist criminology*, *Sexual Abuse*, *Feminist Studies*, *Frontiers: A Journal of Women's Studies* en *Women's studies Quarterly*. Mogelijk houdt dit verband met de wens van (westerse) academici om vooral 'stem' te geven aan ervaringen van geweld tegen niet-westerse vrouwen die zelf gemiddeld genomen minder toegang hebben tot publieke podia.

Literatuur

- Acar, F., en R. Popa (2016) Gender Equality Norms in Regional Treaty Making: The Council of Europe Convention on Preventing and Combating Violence against Women and Domestic Violence. *Journal Européen des Droits de L'Homme/European Journal of Human Right*, 3: 288-319.
- Agnello, F. (2013) A new gender definition in international law: The convention on preventing and combating violence against women and domestic violence. *Spanish Yearbook of International Law*, 18: 87-114.
- Anderson, K. (2008) Violence against women: State responsibilities in international human rights law to address harmful masculinities. *Gender and International Law*, 2: 213-237.
- Ansara, D.L. en M.J. Hindin (2011) Psychosocial consequences of intimate partner violence for women and men in Canada. *Journal of Interpersonal Violence*, 26(8): 1628-1645.
- Atria (2016) *Brief betreffende Algemeen Overleg Kindermishandeling/GIA 12 oktober 2016*. Verkregen op 28 januari 2017, www.atria.nl/sites/atria/files/atoms/files/Brief%20Atria%20AO%20GIA%2012%20oktober%202016.pdf.
- Balkenhol, M., P. Mepschen en J.W. Duyvendak (2016) The nativist triangle: sexuality, race and religion in the Netherlands. In: J.W. Duyvendak, P. Geschiere en E. Tonkens (red.) *The culturalization of citizenship. Belonging & polarization in a globalizing world*. London: Palgrave Macmillan, 97-112.
- Boer, M. de (2009) *Juridische aspecten van huiselijk geweld, informatie voor slachtoffers en hun adviseurs*. Utrecht: Movisie.
- Boerefijn, I. (2006) *De blinddoek opzij. Een mensenrechtenbenadering van geweld tegen vrouwen*. Maastricht: Universiteit Maastricht, inaugurele rede.
- Boerefijn, I. en T. Loenen (2009) Positieve verplichtingen bij vrouwenmishandeling. *NTM/NJCM Bulletin*, 34(7): 758.
- Brown, W. (2008) *Tolerance in the Age of Identity and Empire*. Princeton: Princeton University Press.
- Bumiller, K. (2009) *In an abusive state. How neo-liberalism appropriated the feminist movement against sexual violence*. Durham: Duke University Press.
- Centraal Bureau voor de Statistiek (2017) *Sociaaleconomische trends. Trends in de financiële gevolgen van een echtscheiding voor man en vrouw*. Verkregen op 2 maart 2017, https://www.cbs.nl/-/media/_pdf/2017/08/trends-in-financiele-gevolgen.pdf.
- Chinkin, C., H. Charlesworth en S. Wright (2005) Feminist Approaches to International Law: Reflections from Another Century. In: D. Buss en A. Manji (red.) *International Law. Modern Feminist Approaches*. Oxford: Hart Publishing, 17-47.
- Choudry, S. (2016) Towards a transformative conceptualisation of violence against women. A critical frame analysis of Council of Europe discourse on violence against women. *Modern Law Review*, 79(3): 406-441.
- Chowdhury, E.H. (2015) Rethinking patriarchy, culture and masculinity: Transnational narratives of gender violence and human rights advocacy. *Journal of International Women's Studies*, 16(2): 98-114.
- Condon, S., M. Schroettle en T. Ravi (red.) (2011) *Violence against women and ethnicity. Commonalities and differences*. Berlin: Barbara Buddrich.
- Daru, S., J. Mejdoubi, K. de Vaan en A. Visser (2016) *Huiselijk geweld verklaard vanuit genderperspectief. Literatuurstudie*. Amsterdam/Utrecht: Atria, Movisie en Regioplan.
- Dobash R.E. en R.P. Dobash (2015) *When men murder women*. Oxford: Oxford University Press.

- Draijer, N. (1988) *Een lege plek in mijn geheugen. Seksueel misbruik van meisjes door verwanten*. Den Haag: Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid.
- Dutch CEDAW Network (2015) *Unfinished Business - Women's Rights in The Netherlands Shadow report by Dutch NGOs and CSOs. CEDAW Session 65, 24 October-18 November 2016*. Verkregen op 28 januari 2017, [www.atria.nl/sites/atria/files/atoms/files/Schaduwrapportage%202.0_19%20sept%202016_DEF.pdf](http://www.atrია.nl/sites/atria/files/atoms/files/Schaduwrapportage%202.0_19%20sept%202016_DEF.pdf).
- Duyvendak, J.W. en E. Tonkens (2016) Introduction: The culturalization of citizenship. In: J.W. Duyvendak, P. Geschiere en E. Tonkens (red.) *The culturalization of citizenship. Belonging & polarization in a globalizing world*. London: Palgrave Macmillan, 1-20.
- Duyvendak, J.W., P. Geschiere en E. Tonkens (2016) *The culturalization of citizenship. Belonging & polarization in a globalizing world*. London: Palgrave Macmillan.
- European Commission (2016) *Special Eurobarometer 449. Report Gender-Based Violence*. Verkregen op 1 maart 2017, ec.europa.eu/COMMFrontOffice/publicopinion/index.cfm/Survey/getSurveyDetail/instruments/SPECIAL/surveyKy/2115.
- Fundamental Rights Agency (2014) *Violence Against Women: An EU-wide survey*. Verkregen op 1 maart 2017, fra.europa.eu/en/publication/2014/violence-against-women-euwide-survey.
- Goldscheid, J. (2014) Gender neutrality, the violence against women frame, and transformative reform. *UMKC Law Review*, 82(3): 623-662.
- Gordon, L. (1988) *Heroes of their own lives: The politics and history of family violence*. New York: Viking.
- Hearn, J., I. Biese, M. Choroszewicz en L. Husu (2016b) *Gender, diversity and intersectionality in professions and potential professions: analytical, historical and contemporary perspectives*. Oxford: Routledge.
- Hearn, J., S. Strid, L. Husu en M. Verloo (2016a) Interrogating violence against women and state violence policy: Gendered intersectionalities and the quality of policy in The Netherlands, Sweden and the UK. *Current Sociology*, 64(4): 551-567.
- Hoek, C. van der (2015) De feminist als homo politicus. In: A.R. Meulenbelt en R. Römkens (red.) *Het F-boek: feminisme van nu in woord en beeld*. Amsterdam: Atria & Spectrum, 83-88.
- Holla, S. (2017) *Framing Pussygate*. Amsterdam: Atria, intern rapport.
- Htun, M. en S.L. Weldon (2012) The civic origins of progressive policy change: Combating violence against women in global perspective, 1975-2005. *American Political Science Review*, 106(3): 548-569.
- Johnson, M. (2006) Conflict and control: Gender symmetry and asymmetry in domestic violence. *Violence Against Women*, 12(11): 1003-1018.
- Kappeyne van de Coppello, A. en F. Korthals Altes (1984) *Nota met betrekking tot het beleid ter bestrijding van sexueel geweld tegen vrouwen en meisjes*. Den Haag: Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid.
- Krook M.L. en J. True (2012) Rethinking the life cycles of international norms: The United Nations and the global promotion of gender equality. *European Journal of International Relations*, 18(1): 103-127.
- Lahlah, E. en R. Römkens (2011) Particularly violent. The discursive construction of Muslim culture as a risk factor. In: S. Condon, M. Schroettle en T. Ravi (red.) *Violence against women and ethnicity. Commonalities and differences*. Berlin: Barbara Buddrich, 79-96.
- Lambourne, W. en V.R. Carreon (2016) Engendering transitional justice: A transformative approach to building peace and attaining human rights for women. *Human Rights Review*, 17(1): 71-93.
- Leeuwen, F. van (2010) *Women's rights are human rights. The practice of the United Nations Human Rights Committee and the Committee on Economic and Social Rights*. Antwerpen: Intersentia.

- Leeuwen, F. van en R. Römkens (2012) *European human rights mechanisms on violence against women*. Internal Report for the UN Special Rapporteur on Violence against Women.
- Lucassen, L. en H. van Houtum (2016) *Voorbij Fort Europa: een nieuwe visie op migratie*. Amsterdam: Atlas Contact.
- Manjoo, R. (2015) *Report of the UN Special Rapporteur on Violence Against Women, its causes and consequences*. UN General Assembly, 10 June 2015, A/HRC/ 29/27. Verkregen op 1 maart 2017, www.ohchr.org/EN/HRBodies/HRC/RegularSessions/Session29/Documents/A%20HRC%2029%2027_AEV.doc.
- Merry, S.E. (2006a) *Human Rights & Gender Violence. Translating International Law into Local Justice*. Chicago: University of Chicago Press.
- Merry, S.E. (2006b) Human rights and transnational culture: Regulating gender violence through global law. *Osgoode Hall Law Journal*, 53-75.
- Mosher, J. (2015) Grounding access to justice theory and practice in the experiences of women abused by their intimate partners. *Windsor Yearbook of Access to Justice*, 32(2): 149-179.
- Movisie (2013) *Huiselijk geweld: Aard en omvang, gevolgen, hulpverlening en aanpak*. https://www.huiselijkgeweld.nl/doc/feiten/factsheet_huiselijk_geweld_november_2013.pdf.
- Okin, S. Moller (1999) *Is Multiculturalism Bad for Women?* Princeton: Princeton University Press.
- Oomen, B. (2014) *Rights for Others: The Slow Home-Coming of Human Rights in the Netherlands*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Papadaki, L. (2010) What is objectification? *Journal of Moral Philosophy*, 7(1): 16-36.
- Portegijs, W. en M. van den Brakel (2016) *Emancipatiemonitor 2016*. Den Haag: SCP/CBS.
- Prosman, G.J. (2014) *Mentor mother support: bridging the gap*. Nijmegen: Radboud Universiteit.
- Prosman, G.J., S.H. Lo Fo Wong, R. Römkens en A.L. Lagro-Janssen (2014) 'I am stronger, I'm no longer afraid...', an evaluation of a home-visiting mentor mother support programme for abused women in primary care. *Scandinavian journal of caring sciences*, 28(4): 724-731.
- Roggeband, C. en M. Verloo (2007) Dutch women are liberated, migrant women are a problem: The evolution of policy frames on gender and migration in the Netherlands, 1995-2005. *Social policy & administration*, 41(3): 271-288.
- Römkens, R. (1989) *Onder ons gezegd en gezwegen: geweld tegen vrouwen in man-vrouw relaties*. Den Haag: Ministerie van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur.
- Römkens, R. (1992) *Gewoon geweld? Omvang, aard, gevolgen en achtergronden van geweld tegen vrouwen in heteroseksuele relaties*. Amsterdam: Swets & Zeitlinger.
- Römkens, R. (2000) Geweld in de huiselijke sfeer. In: I. Boerefijn, M. van de Liet-Senders en T. Loenen (red.) *Het voorkomen en bestrijden van geweld tegen vrouwen. Een verdiepend onderzoek naar het Nederlandse beleid in het licht van de verplichtingen die voortvloeien uit het Vrouwenverdrag*. Den Haag: Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, 107-174.
- Römkens, R. (2002) Over cultuurbarbarij gesproken. In: R. Holtmaat (red.) *Een verdrag voor alle vrouwen. Verkenningen van de betekenis van het VN-vrouwenverdrag voor de multiculturele samenleving*. Den Haag: E-quality, 41-56.
- Römkens, R. (2005a) Law as a Trojan Horse. Unintended Consequences of Rights-Based Interventions to Protect Battered Women. In: D. Rhode en C. Sanger (red.) *Gender and Rights*. Aldershot: Ashgate Publishers, 383-408.
- Römkens, R. (2005b) In the shadow of no law. Navigating cultural legitimacy and legal protection of women against violence in Afghanistan. In: R. Wolleswinkel (red.) *Violence in the domestic sphere*. Antwerpen: Intersentia, 71-98.
- Römkens, R. (2008) *Met recht een zorg? Overdenkingen bij wet en regelgeving over geweld in de privésfeer*. Tilburg: Tilburg University, intreedede.
- Römkens, R. (2010) Omstreden gelijkheid. Over de constructie van ongelijkheid van vrouwen en mannen in partnergeweld. *Justitiële Verkenningen*, 12: 11-32.

- Römkens, R. (2013) Reflections on domestic violence as gender-based violence in European legal developments. In: M. Mohamad en S. Wieringa (red.) *Family ambiguity and domestic violence in Asia: Concept, law and process*. Brighton: Sussex Academic Press, 192-209.
- Römkens, R. (2015) De Keulse kwestie. Over culturalisering van geweld tegen vrouwen. *Sociologie*, 11(3-4): 565-575.
- Römkens, R., H. Harthoorn en T. de Jong (2014) *Geweld tegen vrouwen. Europese onderzoeksgegevens in Nederlandse context*. Amsterdam: Atria.
- Scharff Peterson, D. en J.A. Schroeder (red.) (2017) *Domestic violence in international context*. London: Routledge.
- Scott, J.M. (2013) The uses and abuses of gender. *Tijdschrift voor Genderstudies*, 16(1): 63-77.
- UN Commission on the Status of Women (2013) *Agreed Conclusions. Elimination and prevention of all forms of violence against women and girls*. Verkregen op 15 februari 2017, www.unwomen.org/-/media/headquarters/attachments/sections/csw/57/csw57-agreedconclusions-a4-en.pdf?vs=700.
- UN Committee on the Elimination of Discrimination Against Women (2016) *Concluding observations on the sixth periodic report of the Netherlands, 18 November 2016, Advance unedited version*. Verkregen op 15 februari 2017, www.refworld.org/docid/58386fd4.html.
- UN Secretary General (2006) *Ending violence against women. From words to action. In-depth study on all forms of violence against women*. New York: United Nations General Assembly.
- Vaan, K. de, M. de Boer en M. Vanoni (2014) *Genderscan aanpak huiselijk geweld*. Amsterdam: Regioplan.
- Vaan, K. de, S. Dijkstra en B. Witkamp (2016) *Verbetering gendersensitiviteit van prevalentieonderzoek huiselijk geweld*. Amsterdam: Regioplan Beleidsonderzoek.
- Veen, H. van der en S. Bogaerts (2010) *Huiselijk Geweld in Nederland. Overkoepelend syntheserapport van het vangst-hervangst-, slachtoffer- en daderonderzoek 2007-2010*. Den Haag: Boom Juridische uitgevers/Wetenschappelijk Onderzoek-en Documentatiecentrum Ministerie van Justitie.
- Vintges, K. en T. Andreoli (2015) Simone de Beauvoir en de supervrouw. In: A. Meulenbelt, en R. Römkens (red.) *Het F-boek: feminisme van nu in woord en beeld*. Amsterdam: Atria & Spectrum, 170-174.
- VWS, ministerie van (2016a) *Brief aan Tweede Kamer. Voortgangsrapportage Geweld in afhankelijkheidsrelaties*. Verkregen op 8 februari 2017, www.rijksoverheid.nl/documenten/kamerstukken/2016/01/12/kamerbrief-over-voortgangsrapportage-geweld-in-afhankelijkheidsrelaties.
- VWS, ministerie van (2016b) *Trainingsmodules over mannenmishandeling*. Verkregen op 1 maart 2017, www.huiselijkgeweld.nl/nieuws/2016/171116_trainingsmodules-over-mannenmishandeling.
- Wekker, G. (2016) *White innocence: paradoxes of colonialism and race*. Durham: Duke University Press.
- World Health Organization (2012) *Understanding and addressing violence against women*. Verkregen op 6 februari 2017, www.who.int/reproductivehealth/topics/violence/vaw_series/en/.
- World Health Organization (2013) *Global and regional estimates of violence against women: prevalence and health effects of intimate partner violence and non-partner sexual violence*. Verkregen op 6 februari 2017, apps.who.int/iris/bitstream/10665/85241/1/WHO_RHR_HRP_13.06_eng.pdf.
- World Health Organization (2014) *Violence against women: intimate partner and sexual violence against women: intimate partner and sexual violence have serious short-and long-term physical, mental and sexual and reproductive health problems for survivors*. Verkregen op 6 februari 2017, www.who.int/mediacentre/factsheets/fs239/en/.
- World Health Organization (2016) *Violence against Women. Intimate partner and sexual violence against women*. Verkregen op 6 februari 2017, www.who.int/mediacentre/factsheets/fs239/en/.

Over de auteur

Renée Römkens studeerde criminologie en psychologie aan de Radboud Universiteit (Nijmegen). Haar proefschrift (Universiteit van Amsterdam, 1992, cum laude) *Gewoon geweld? Omvang, aard, achtergronden en gevolgen van geweld tegen vrouwen in heteroseksuele relaties* was gebaseerd op de door haar uitgevoerde representatieve Nederlandse slachtoffersurvey op dit terrein, de eerste in Europa. Zij werkte als onderzoeker in binnen- en buitenland (onder andere Universiteit van Leiden en Universiteit Utrecht, University of Western Cape, New York University en Columbia University). Tussen 2008 en 2012 was ze als hoogleraar interpersoonlijk geweld verbonden aan de Universiteit Tilburg en sinds 2016 als bijzonder hoogleraar gendergerelateerd geweld aan de Universiteit van Amsterdam. Sinds 2012 geeft zij ook als hoogleraar-directeur leiding aan Atria, kennisinstituut voor emancipatie en vrouwengeschiedenis.

Zij heeft diverse boeken en een groot aantal nationale en internationale publicaties over gendergerelateerd geweld op haar naam staan. Haar recente onderzoek is toegespitst op mogelijkheden en (on)bedoelde effecten van wet- en regelgeving inzake geweld tegen vrouwen, in het bijzonder op de betekenis van internationale mensenrechten als juridisch en sociaal-politiek kader om recht te doen aan vrouwen met geweldervaringen.

E-mail: r.romkens@atria.nl

